

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра зарубіжної літератури

**Художній функціонал елементів горору в літературі для підлітків на
матеріалі повісті Ніла Геймана «Кораліна»**

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «бакалавр»
студента IV курсу
спеціальності
«Зарубіжна література та англійська мова:
теорія і методика навчання»
Іваненюка Микити Олеговича

*галузь 01 – Середня освіта / Педагогіка
спеціальність – 014.02 Середня освіта*

Науковий керівник:
к. філол. н., доц. Кобчінська О.І.
Рецензент:
д. філол. н., проф. Михед Т.В.

Допущено до захисту

Протокол засідання кафедри № ____ від _____

Завідувач кафедри _____ проф. Мірошніченко Лілія Ярославівна

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Література жахів як художнє явище: теоретичне наближення	6
1. Художні особливості та інструменти жанру горору: загальна характеристика.....	6
2. Інтертекстуальні сліди майстрів горору в романі Ніла Геймана «Кораліна»: Стівен Кінг та Люсі Кліффорд («Нова Мати»).....	9
3. Елементи горору в літературі для підлітків: аспекти рецепції.....	13
Висновки до розділу 1	16
Розділ 2. Елементи горору в повісті Ніла Геймана «Кораліна»: художньо-смісловий функціонал	18
2.1. Специфіка ідилічного хронотопу в романі Ніла Геймана «Кораліна».....	18
2.2. Сітка художніх мотивів у творі як чинник саспенсу: двійництво та спокуса.....	21
2.3. Чужорідна матір з очима-гудзиками: архетип і поетика образу.....	26
Висновки до розділу 2	31
Розділ 3. План-конспект уроку «Кораліна у світі жаху» за мотивами роману Ніла Геймана	33
Висновки	37
Список використаної літератури	40

ВСТУП

Тема нашого дослідження – «Художній функціонал елементів горору в літературі для підлітків на матеріалі повісті Ніла Геймана «Кораліна».

Культурна повість Ніла Геймана «Кораліна» (2002) розповідає історію молодої дівчинки Кораліни Джонс, яка переїздить до старого будинку з садом разом із своїми дуже зайнятими на роботі батьками. Відчуваючи нудьгу та свою обособленість, Кораліна відкриває секретні дверцята, що відкривають альтернативну версію її реальності і де все здається жахливо ідеальним, у тому числі батьки, які приділяють дівчинці багато бажаної уваги. Однак, як незабаром зрозуміє Кораліна, спокусливий паралельний світ приховує темну таємницю, тож дівчинка має зібрати всю відвагу та розум, аби врятувати себе та свою родину. Успіх «Кораліни» виходить за межі публікації роману. У 2009 році історія була перетворена на високо оцінений критиками анімаційний фільм, режисером якого став Генрі Селік. Фільм іще більше оживив уявний світ Геймана та представив захоплюючу історію Кораліни широкій світовій аудиторії. Завдяки своїй уяві, запаморочливим персонажам та філософським темам, «Кораліна» Ніла Геймана продовжує підкорювати читачів та залишати незабутнє враження. Здатність Геймана створювати чарівні оповіді, які приваблюють читачів будь-якого віку, закріпила його статус одного з найвідоміших авторів нашого часу. Повість «Кораліна» отримала низку ключових відзнак та літературних нагород, серед яких *Hugo Award*, *Nebula Award*, *Bram Stoker Award*, *August Prize*, *Excellence in Children's Literature Award* та інші.

Предмет дослідження – художні елементи горору в повісті Ніла Геймана «Кораліна».

Об'єкт дослідження – повість Ніла Геймана «Кораліна».

Мета дослідження – встановити і розкрити художній потенціал елементів горору в літературі для підлітків на матеріалі повісті «Кораліна».

Завдання дослідження:

- виявити специфіку освоєння класичних компонентів жаху Нілом Гейманом у повісті «Кораліна»;

- відшукати інтертекстуальні маркери майстрів горору в тексті автора та виявити їхню інтерпретацію;
- здійснити аналіз художнього функціоналу окремих елементів горору в творі з опертям на канон створення літератури жахів, її тематичні й художньо-композиційні ознаки та аспекти рецепції жанру, зокрема читачами-підлітками;
- прослідкувати модифікацію ідилічного хронотопу у повісті та його функції;
- проаналізувати мотив двійництва як тематично-композиційної компоненти тексту;
- прослідкувати генезу та поетику образу Іншої Матері з позицій архетипокритики К.-Г. Юнга;
- розробити урок зарубіжної літератури в середній школі на основі повісті «Кораліна» з метою виявити психологічний і терапевтичний потенціал елементів горору в літературі для підлітків.

Аналіз корпусу сучасних художніх сюжетів для дітей та юнацтва ілюструє, що значна частина літератури для дітей та підлітків позбавлена Темряви в широкому сенсі цього концепту. Напротивагу цьому, повість Ніла Геймана «Кораліна» – одна з найбільш відомих і досліджуваних горор-повістей сучасної літератури для підлітків. **Актуальність** нашої роботи зумовлена тим, що в роботі зроблено спробу розглянути потенціал горору як психологічного і очисного фактора в літературі для підлітків, який може допомогти підліткам увійти в контакт і здолати власні страхи.

Новизна дослідження полягає у тому, що з опертям на теоретичні праці проаналізовано хронотоп твору Ніла Геймана «Кораліна» як постмодерністська модифікація хронотопу ідилії. Також проаналізовано образ темної відьми Бельдам, або Іншої матері шляхом поєднання кількох архетипів, а саме Тіні, Матері та Відьми. Окрема увага в дослідженні приділена мотиву дзеркального двійництва, що корелює із класичним сюжетом пожирання душі. Насамкінець, у методичному розділі роботи ми намагатися узагальнити психологічний і терапевтичний потенціал елементів горору в літературі для підлітків (зокрема, методичний розділ роботи – урок із зарубіжної літератури частково присвячений цій меті).

Методологія дослідження. У роботі застосовано культурно-історичний, біографічний, компаративний, інтертекстуальний, формальний (Петер Тороп, Юрій Лотман), семіотичний (Цветан Тодоров) методи та засади архетипокритики (К.-Г. Юнг).

Структура бакалаврської роботи включає вступ, теоретичний, аналітичний та методичний розділи, проміжні висновки до першого і другого розділів, загальні висновки та список використаної літератури. Загальний обсяг роботи складає 45 сторінок. Список використаних джерел до роботи включає 50 позицій.

РОЗДІЛ 1. Література жахів як художнє явище: теоретичне наближення

1.1. Художні особливості та інструменти жанру горору: загальна характеристика

Понад півтора десятиліття, особливо в Сполучених Штатах, жахи процвітали як головне джерело масової естетичної стимуляції. Справді, його можна вважати одним із найбільш розповсюджених і стійких жанрів поств'єтнамської епохи. Здається, романи жахів доступні практично в кожному книжковому магазині, а нові назви з'являються з карколомною швидкістю. Образно кажучи, динаміка романів жахів така ж нестримна, як і монстри, про яких вони розповідають.

Витоки жанру літератури жахів можна брати з формування традиції готичної літератури, яка зародилася у XVIII столітті [40]. Проте розквіт горору пов'язаний із творчістю англійських авторів, які наслідували й розвивали готичну традицію. Вони створили персонажів, які стали архетипами для жанру жахів (монстр, вампір тощо). Виходячи з історичної традиції та частоті появи надприродних елементів, жанр жахів вважається однією з вершин популярного фантастичного трикутника – поруч із фентезі та науковою фантастикою.

На відміну від наукової фантастики та фентезі, визначення літератури жахів не залежить від структури різних творів; такі жанри швидше зосереджуються на естетичному аспекті та емоціях, які викликають у читачів (страх, жах, тривога тощо). Виходячи з цього, горор *визначається як «жанр популярної літератури, зосереджений на викликанні емоцій жаху, страху та напруги»* [44]. Одним із атрибутів жахів є деякі типові архетипні персонажі: вампір, перевертень, зомбі, монстр, божевільний учений, демон, привид, вічний мандрівник, серійний вбивця, психопат, погана дитина, одержима та антихрист [40]. Жанр горору характеризується динамічністю, а тому варто зазначити, що це лише деякі архетипи, оскільки вони розвиваються разом із жанром і постійно створюються нові архетипні персонажі.

Іншою домінантою жанру є середовище, в якому розгортається історія. По-перше, це зазвичай місця поза звичним буденним світом, такі як цвинтар, покинутий замок, похмурий ліс, руїни замку, старий будинок тощо. Це місця, сповнені таємницею, вони мають “власне життя” і видозмінену семантику гетеротопії. Із точки зору жанрового діапазону ми можемо розрізнити дві найбільш популярні форми, а саме

оповідання та роман. Вони протистоять один одному як протилежності і чергуються в різних історичних циклах. Традиція оповідання, на відміну від романної традиції, походить нарративу, який розробляє мотив жахів за короткий час, зосереджується на меншій кількості персонажів, а отже дає змогу читачеві мати детальніший та більш особистий контакт зі світом жаху [1]. Навпаки, роман відображає історію більш тривалого проміжку часу та здебільшого зосереджений на більш об'ємних первнях. Своім великим діапазоном він змушує реципієнта переривати інтерпретацію, що може бути шкідливим у такому емоційно орієнтованому жанрі. Незважаючи на це, в горор-літературі сучасності (з 70-х років ХХ століття) домінує форма роману.

Як зазначалося, жанр жахів розвинувся з готичної літератури ХVІІІ століття, що досягла свого першого піку наприкінці ХVІІІ століття та стала домінуючим жанром свого часу. Таємнича атмосфера та величезні замки були першим місцем для таких авторів, як Енн Редкліфф, Чарльз Брокден Браун чи Метью Льюїс, чії твори уособлювали трансформацію від готичних романів до жахів [6]. Насильство і жорстокість, які так відверто описані в тогочасних творах жахів, були лише окреслені кількома краплями крові на підлозі чи розірваним на колочках кушів шматком тканини. Послідовне зародження жахів як самостійного жанру почалося на початку ХІХ століття [1]. Хоча на початку ще були твори, позначені готичною фантастикою, її ефект постійно слабшав і горор брав гору. Значний внесок у розвиток горору зробили ірландець Чарльз Роберт Матурін та англієць італійського походження Джон Вільям Полідорі. Оповідання «Вампір» Полідорі та роман Матуріна «Мельмот-мандрівник» (1920) принесли нові виміри страху. Разом з ними Мері Шеллі написала свій роман «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» (1817), який став віхою класичних жахів і надихнув багатьох режисерів. Іншими відомими авторами цієї епохи були Фредерік Марріат, який написав роман «Корабель-примара» (1839), оповідання «Вервольф» Герберта Веллса, який поєднав жанр жахів із науковою фантастикою у своїх оповіданнях і романах «Людина-невидимка» (1897), «Острів доктора Моро» (1896), «Війна світів» (1898); а також Роберт Луїс Стівенсон з його «Дивною пригодою доктора Джекїла та містера Хайда» (1886) [22].

Одна з характеристик, яка допомагає відрізнити жахи від інших жанрів полягає в тому, що книги, які з'являються в цьому жанрі або зображують нещасливий кінець,

або взагалі не мають жодного завершення. За словами письменниці Лінди Бедлі «<...> фантастику жахів можна назвати фантастикою, яка намагається попередити своїх читачів про певну небезпеку дією або переконанням, які можуть мати негативні наслідки» [49]. Читач часто залишається з передчуттям, що добро може перемагати лише на короткий час і що зло врешті-решт повернеться. Наприклад, у повісті «Кораліна» Ніла Геймана у фіналі книги нам натякають на те, що «інша мама» ще може повернутись, адже Кораліні наснився сон, де душі дітей кажуть, що для неї ще не все скінчено [35].

Жанр складається з персонажів, які втілюють зло та розбещеність, а надприродні персонажі є важливими основами літератури жахів. Одним із таких надприродних персонажів є монстр. Ця істота порушує соціальні норми та цінності, які так важливі для людей, і, таким чином, створює страхи та тривоги суспільства. Монстр – це незрозуміла істота, чиє існування заперечується знаннями, якими володіють люди. Ця істота, можливо, така страшна просто тому, що немає ніякого обґрунтування її існування. Іноді цих монстрів створюють у результаті невдалого лабораторного експерименту, наприклад у «Франкенштейні» Мері Шеллі. Однак часто ці істоти – просто надприродні явища, які з'являються нізвідки і мають бути переможені [30].

Сюжет фантастики жахів часто схожий в романах. Згідно з Л. Керроллом, структура сюжету має чотири важливі характеристики: початок, відкриття, підтвердження та протистояння [1]. Початок залежить від історії. Іноді зло одразу знайомиться з читачем через зловмисні дії монстра чи жахливої людини. Інколи читач не відразу усвідомлює цей жах, а знайомиться з ним поступово. Наступним кроком, згідно з Керроллом, є крок відкриття. Це той крок, на якому герої роману опираються ідеї, що в жахливих подіях, що відбуваються, діє велике зло. Хоча деякі персонажі знають, що відбувається насправді, більшість персонажів все ще скептично налаштовані. Етап підтвердження настає, коли люди, які вірять у злу істоту, переконують тих, хто раніше не вірив, що небезпека справді походить від злої сили. Етап протистояння передбачає битву добра зі злом до кінця, де або добро, або зло буде повністю знищено, тож читач очікує на результат разом із героями.

1.2. Інтертекстуальні сліди майстрів горуру в романі Ніла Геймана «Кораліна»: Стівен Кінг та Люсі Кліффорд («Нова Мати»)

Сюжет «Кораліни» обертається навколо молодої дівчини, яка опиняється на самоті після переїзду з батьками. Похмура обстановка пожвавлюється, коли дівчинка відкриває другий фантастичний світ, що ховається за її власним, де її розгублених батьків замінили більш енергійні та цікаві Інший Батько та Інша Мати. Але Інша Мати виявляється злою постаттю, яка хоче назавжди залишити Кораліну в пастці у своєму царстві. Здавалося б, здатна переписувати реальність і набувати павукоподібної форми протягом книги, Інша Мати полює на страх, щоб спробувати заволодіти Кораліною – і вона надто сильна, її нелегко перемогти. Зрештою, від Іншої матері можна лише втекти та замкнути її, що Кораліні вдається зробити до кінця книги.

Протягом книги, Інша Мати розкриває приголомшливу трансформацію, але вона далеко не єдина жахлива фантастична лиходійка, яка набула павукоподібних атрибутів під час своїх спроб убити молодих героїв. Фактично, схожість між трансформацією Іншої матері та лиходіями Стівена Кінга свідчить про те, що зв'язки є не випадковими. Зокрема, ми припускаємо, що Інша мати є тим самим видом, що й Пеннівайз із «Воно» та Дандело з серії оповідань «Темна вежа» [50].

Подібно до Іншої Матері, Пеннівайз і Дандело, а також Рендал Флегг із «Протистояння» та «Темна Вежа» – це чудовиська, що змінюють форму [18]. Як і Інша мати, Пеннівайз націлений на дітей і, здається, харчується їх енергією, подібно до того, як Дандело харчується сміхом і щастям інших. Усі троє мають інсектоподібну форму, а Пеннівайз перетворюється на гігантське павукоподібне тіло, коли його битва з Невдахами приймає більш небезпечний хід. Дандело так само приймає тіло, схоже на жука, після того як він зазнає поразки. Пеннівайз та Інша мати використовують подібну тактику у своїх спробах заманити дітей у свої пастки, використовуючи ілюзії та трансформації, щоб збити їхню пильність або збільшити страх перед смертю [18].

Зрештою, усі вони зазнають поразки подібним чином, а їхні жертви проходять через ілюзії монстра. Для Невдах, перемогти Пеннівайза означає зіткнутися зі своїми страхами та подолати їх. Для Кораліни це – перевершити спокусу Іншої матері і вирватися з в'язниці в хаосі, що виник. Це цікава концепція, яка непомітно пов'язує роман Ніла Геймана з величезним світом творинь Стівена Кінга. Хоча це, ймовірно,

поставило б Кораліну та її близьких у хаос історій, подібних до «Протистояння», цікаво було би розглянути досвід Кораліни в тому самому світі, де Невдахам вдалося втекти від Пеннівайза – ще більше зміцнюючи ту саму расу психічних монстрів, яких можна перехитрити та перемогти завдяки кмітливості та рішучості. Це також підвищує небезпеку, в якій перебувають Кораліна та всі інші на її орбіті, а також пояснює, як вона могла зробити так багато у своєму маленькому світі.

У «Кораліни» є два першоджерела і це помітно неозброєним поглядом. Першим є «Аліса в країні чудес», написана Льюїсом Керолом в 1865 році. За сюжетом, нудьгуюча головна героїня помічає білого кролика, в руках якого знаходиться годинник, через свою цікавість, дівчинка біжить за ним і падає в нору, тоді опиняється в залі з великою кількістю замкнених дверей. Вона відразу знаходить крихітний золотий ключ і маленькі двері, за якими розташовувався чудовий сад, з якого напочатку зовсім не хотілося вибиратися. Ну в цілому навіть початок натякає на велику любов Ніла Геймана до твору Керола. Але в межах нашої бакалаврської роботи ми сконцентруємося не на «Алісі в країні чудес», а на досить похмурій казці «Нова мати», яка написана англійською письменницею Люсі Кліффорд в 1882 році.

Отже, «Кораліна» в історії Ніла Геймана – це дівчинка з вкрай складним для сприйняття ім'ям. Вона знаходить таємничі двері, пройшовши крізь які потрапляє в інший будинок. Тут все одночасно таке рідне і водночас інші сусіди, інші друзі, навіть батьки інші. Інша мама, вона ж Бельдам здається більш веселою, творить різні дива, і цей світ Кораліні здається більш захопливим, принаймні в рази цікавішим ніж її справжня реальність [2]. Однак досить швидко з'ясовується що Інший світ і всі його мешканці контролюються іншою мамою, вона заманює до себе маленьких дітей і дає їм усе, що вони попросять, а опісля обманом пришиває їм гудзики замість очей і починає поступово висмоктувати життя з їхніх тіл. Незважаючи на те, що Бельдам викрала батьків Кароліни дівчинка, виявилася сміливішою.

У казці Люсі Кліффорд «Нова Мати» [43] на перший погляд сюжет здається не таким похмурим, проте чим далі розвивається історія, тим все більш неприємною і зловісною стає оповідь, а кінець і зовсім не має не єдиного натяку на хепі енд. Сюжет розповідає про сім'ю з мами, трьох її дітей одним з яких було немовля. Жінка цілими днями займалася господарством через що у неї до ладу навіть не залишалось часу на

себе. Двоє старших дочок отримали прізвисько відповідно до їх особливостей – Індичка та Блакитноока. Вони допомагали мамі, як могли і в цілому були слухняними дітьми. Найчастіше їх завданням були походи на пошту, де вони забирали листи від свого тата, який на даний момент знаходився дуже-дуже далеко. Який раз під час чергового походу діти зустріли п'ятнадцятирічну дивну дівчинку дикуватого вигляду і одягнуту в лахміття. У неї при собі був загадковий інструмент, що нагадує гітару і невелика коробка, де, за її словами, знаходилося дві маленькі людини. Діти захотіли на них подивитися але дивна дівчинка сказала що вона може показати їх лише тим хто поводився дуже погано. Повернувшись додому сестри почали вередувати і щосили намагалися себе огидно вести, незважаючи на те що вони дуже любили свою матір. Подібна поведінка дуже засмутила жінку і вона попередила, що якщо вони не припинять знущатися, то піде від них разом з немовлям, а її місце займе нова мати зі скляними очима та дерев'яним хвостом. Коли сестри повернулися до дивної дівчинки, вона сказала, що вони навіть близько не поводитися так погано, як мали. Індичка і Блакитноока повернулися додому і багато днів поводитися просто потворно, вони били посуд, ламали меблі і врешті-решт їх мама не витримала і, зібравши валізи, разом з малюком пішла з дому. Діти благали її повернутися, але жінка була неухильною. Удосталь наплакавшись, сестри прийшли до дивної дівчинки але та сказала що вони не виконали умови і що скоро за ними прийде нова мати [43].

Через кілька днів двері будинку почав трусити гучний стукіт. Подивившись у вікно, діти побачили жахливу кістляву жінку в чорній одежі і чепчику, з глибин якого виходило яскраве жасне світло. Сестри зрозуміли, що це мерехтять два скляні ока, і що на них чекає Нова Мати. Істота змогла вибити двері, змусивши дітей бігти в ліс, де вони і залишилися жити до кінця своїх днів. Іноді вони приходили до свого старого будинку, сподіваючись, що їхня справжня мама повернеться за ними, але раз у раз вони лише чули скрегіт дерев'яного хвоста [16].

Як можна помітити, у «Кораліні» та казці Люсі Кліффорд дуже багато спільного. Бельдам і Нова Мати мають як багато схожого, так і відмінного. Особливо помітно, як головні герої вирішують проблему із монстром. Інша мати спочатку не є справжнім втіленням зла, вона добра, смачно готує і виконує всі бажання своєї жертви [15]. Справжні мотиви відкриваються трохи згодом. Навіть сама Кораліна не сильно її і

боїться. Якщо страх і присутній, то дівчинка знаходить у собі сили з ним впоратися і врешті-решт перемагає чудовисько. Нова Мати навпаки більшу частину часу залишається загадкою, сестри не роблять спроб протистояти своєму ворогові, ніяк не намагаються повернути справжню маму назад. Вони просто тікають і залишаються самі до кінця своїх днів [16].

Потрапляють герої у непрості ситуації зі своєї цікавості. Кораліна таким чином знаходить двері в інший світ, а сестри починають поводитися дуже погано, сподіваючись отримати бажане. Проте, мораль суттєво відрізняється. У Ніла Геймана на чолі розповіді ставиться протистояння своїм страхам, жага до пригод, цінність зазначеної раніше цікавості. Саме такі риси характеру героїні дозволяють їй перемогти іншу матір. Навіть тимчасовий супутник Кораліни – кіт, показаний як тварина, якій у різних історіях притаманні цікавість і незалежність. А діти у казки Кліффорд позбавлені вищеописаних якостей. Їх легко заплутала і напоумила на дурість незнайома їм дивна дівчинка. Втративши рідну матір, вони навіть не намагалися її повернути. Натомість, Новій матері дозволили захопити будинок. Не було й натяку на спроби хоч щось виправити. В описаних історіях цікавість – це корінь усіх бід та джерело проблем. Саме через нього діти й потрапили у ситуацію, яку вже неможливо змінити. Таку різницю – в першу чергу – можна виправдати тим, коли саме була написана казка «Нова Мати». У ХІХ столітті головною ідеєю в багатьох творах подібного роду була необхідність показати дитині, що вона повинна слухатися батьків і робити те, що їй говорять [16]. Як любили раніше говорити: «Цікавість убила кішку». Також читача в напруженні тримає думка про те, чому Інша і Нова матері є такими моторошними істотами. Багатьох із нас не лякають зелені чоловічки з Марса, величезні ікласті монстри, гобліни та інші схожі створіння. З іншого боку Бельдам та її образ викликають непідробний страх. При чому, чим старша людина, тим неприємніше їй стає в присутності такого персонажа. Вся справа у схожості таких монстрів зі справжніми мамами чи близькими людьми. Навіть їхні наміри не очевидні від початку, що тільки посилює неприємний ефект від того, що відбувається. Ще однією очевидною подібністю між Іншою і Новою Матір'ю є їхні очі. У першій на їхньому місці були гудзики, плюс з того ж вона намагалася пришити і Кораліні. Персонаж Люсі Кліффорд мав скляні очі, а також дерев'яний хвіст. Згідно з приказкою, «Очі – дзеркало душі» або «Очі – вікно в душу». Відсутність очей у матерів

із казок говорить про те, що вони позбавлені позитивних людських якостей, та й самої людяності. Викрадаючи справжні очі в дітей віком, вони знищують усе вище перелічене. Зрештою, забираючи саму душу. І це лякає набагато більше, ніж величезні клешні та гострі ікла.

1.3. Елементи горуру в літературі для підлітків: аспекти рецепції

Література жахів працює з питанням про те, як налякати читача тим, чого не існує. Кінематографічні та візуальні ефекти показують гротескних монстрів, мертві та ожилі тіла, приголомшливі події та розтягнуте насильство. Були проведені деякі дослідження аудиторії щодо ефекту фільмів жахів, тоді як жодних досліджень щодо відповідей читачів не проводилося. Як же тоді жах як відповідь породжується художньою літературою? Роман жахів є різновидом спекулятивної фантастики, тому має специфічні риси, впізнавані в жанрі. Спекулятивна фантастика може включати елементи наукової фантастики, фентезі та жахів.

Літературознавець Цветан Тодоров виділяє такі категорії жахливого:

1. Страшне. Хоча жахливе може включати елементи надприродного, література тяжіє до раціоналізації, тобто пояснення того, що відбулося. Події, що відбуваються в цих романах жахів, здаються ірраціональними або неможливими, однак вони мають раціональне пояснення. Фінал таких романів відкритий, і читач зможе зробити власні висновки з роману. Ключові твори – цієї категорії – «Мізері» (1987) Стівена Кінга та «Дослідник» (2012) Джеймса Смайта.

2. Чудернацьке. У цій категорії читач приймає надприродний аспект як частину дивовижного світу. Тут незрозумілі події в романі можна пояснити такими істотами, як привиди, вампіри або перевертні. Тексти, де яскраво представлена ця категорія – Дракула (1897) Брема Стокера, Привиди будинку на пагорбі (1959) Ширлі Джексон.

3. Фантастика. Остання категорія, фантастична, є синтезом двох попередніх типів жахливого. Тут немає однозначної розгадки сюжету роману, проте натомість читачеві дозволяється почерпнути власні ідеї з того, що було представлено в історії. Читач може вирішити, чи події роману – це все фантазія головного героя, або надприродне справді існує в книзі. Ключові твори: Гра Джеральда (1992) Стівена Кінга та Сяйво (1980) Стівена Кінга [13].

Сюжет літератури жахів зосереджений навколо ідеї відкриття. У всіх романах жахів існує контраст між відомим і невідомим, і з цього постає основна дія роману. Літературний критик Ноель Керол використав цю ідею, щоб розділити всі сюжети романів жахів на дві категорії. Складний сюжет розкриття таємниці включає чотири ключові моменти. Вони мають бути представлені послідовно, однак іноді перший пункт (подія) може бути опущений, і основний сюжет може розгортатися не одразу [40]. Представимо ці послідовні пункти:

1. Подія – відбулася жахлива подія.
2. Відкриття – подія виявлена (імовірно, головним героєм).
3. Підтвердження – причина події підтверджується.

4. Протистояння – головний герой протистоїть причині події, що призводить до перемоги або завершується поразкою [40]. У межах цього є дві підкатегорії сюжетних частин відкриття. Перша – це графік відкриття, де підтвердження опущено. Другий тип сюжету складного відкриття – це сюжет підтвердження, який не включає протистояння [40].

Типові декорації роману жахів – це будинки з привидами, кладовища, середньовічні замки або ліси. Однак місце дії роману жахів може відбуватися за інтенцією автора. Наприклад, автор може розгорнути свій роман жахів у лісі, щоб обговорити ізоляцію природи, або він може розгортатися в супермаркеті, щоб паралельно з'єднати теми споживацтва та капіталізму. Головний герой роману жахів є активною фігурою в історії з цілями, які читач поступово ідентифікує для себе. Герой зазвичай опиняється в ситуації, створеній ним самим або поза своїм контролем. Це зроблено для створення відчуття задухи, клаустрофобії, безвиході в романі. Також закони жанру передбачають певний розподіл влади між жахливим персонажем і головним героєм горору [6].

Окремі літературні засоби в літературі жахів використовуються для створення й підтримання саспенсу упродовж усього роману. Для цього часто використовується прийом передбачення: в історії він запускає алгоритм передчуття неминучої загибелі. Використовуючи цей прийом, автор створює напругу в романі, оскільки читач повільно усвідомлює долю героїв оповідання. Також у романах жахів використовуються метафори для побудови й образного осмислення світу, в якому розгортається історія.

Такі метафори, як *хвиля жаху, прірва страху, темінь непізнаного* тощо – можна використовувати для створення чуттєвих образів та емоційних тригерів для читача, настрєвих гойдалок, посилення зорового та чуттєвого навантаження в тексті.

Один зі знакових літературних засобів, який зустрічається в романах жахів, – це жалюгідна помилка або неконтрольована похибка, що працює на розробку атмосфери жаху й координацію частин між собою. Вона може включати грозу, дощ або сніг для презентації страху, ізоляції або гніву головного героя. Водночас тут поширені символи, як-от сонце, що сходить чи визирає наприкінці як надія після поразки монстра. Жалюгідна помилка використовується для створення атмосфери в романах жахів. Ці літературні засоби використовуються для створення певного настрою, атмосфери і всіх деталей, які роблять літературу жахів моторошною [50].

Література жахів включає широкий діапазон тем, однак є певні теми, що найчастіше експлуатуються в них. Слід почати з того, що мета жахів – насамперед викликати страх, пробудити найглибші переживання читача. Часто це страх смерті – він лежить в основі кожного горор-тексту. Окрім того, невідомість є ще однією стрижневою темою в романах жахів. Е. П. Лавкрафт свого часу прокоментував: *«Найдавнішим і найсильнішим почуттям людства є страх, а найдавнішим і найсильнішим видом страху є страх перед невідомим»* [37, с.1]. Тож саме страх перед невідомим є центральною ідеєю багатьох романів жахів, оскільки саме відкриття цієї площини і сили створює головний сюжет горор-історії.

Молодіжні горор-трилери як жанр виокремилися значно пізніше (у 1970-х роках), ніж інші жанри белетристики для дітей та юнацтва. Очевидним є його тісний зв'язок з фентезі. Першопрохідницею цього жанру вважається Лоїс Дункан — американська письменниця, авторка романів *«Я знаю, що ви зробили минулого літа»*, *«Темний пагорб»* та *«Літо страху»*, однак подальший розвиток жанру відбувся наприкінці 80-х завдяки серії *«Точка жаху»*, в якій публікувалися такі автори, як Крістофер Пайк та Р. Л. Стайн. Саме з його ім'ям пов'язують справжній розквіт горору та трилера в 90-х (за іронією долі жанр горору для дорослих читачів переживав у ті роки не найкращі часи). Серії *«Мурашки»* та *«Вулиця страху»* не тільки стали класикою гостросюжетної дитячої літератури, але й породили безліч наслідувань. Згодом вони поступилися популярністю хвилі дитячо-підліткового фентезі, натхненної успіхом

«Гаррі Поттера». Затребуваність жахів для дітей та підлітків у 1980-тих роках була зумовлена такими причинами:

- поява в західній освіті концепції «ліберальної педагогіки» (1960-1970-і роки);
- активний розвиток жанрової системи дитячої літератури, що наслідує читиво для дорослого населення;
- творча діяльність Стівена Кінга, яка вплинула на становлення жанру трилера загалом;
- напружена політична ситуація у світі: кризи та холодна війна.

Коментуючи нововведення до шкільної програми із зарубіжної літератури у середній школі, Вікторія Туряниця зазначає, що поетика підліткової літератури жахів цілком відповідає вимогам масової культури, проте все ж має свої особливості. Серед них такі:

- підлітковий трилер побудований за принципом хронологічної композиції;
- атмосфера саспенсу створюється з допомогою пейзажу, якому у тексті приділяється чимало уваги;
- герої-антагоністи пов'язані з низовим світом, при цьому акцент зроблено на їхній огидності [10].

Будучи генетично пов'язаним із фентезі, жанр підліткового трилера відображає тенденції сучасної підліткової культури та пов'язаний із її сутнісним аспектом. Він виконує компенсаторну функцію своєрідної релаксації та розваги в читанні підлітків і тому не тяжіє до виходу за межі белетристики. Нестихаюча популярність та реактуалізація дитячої й підліткової літератури жахів може бути пояснена тим, що вона побудована на основі дитячого “страшного” фольклору і рясніє архетиповими сюжетами. При прочитанні й інтерпретації цього жанру варто враховувати також і психофізіологічні особливості читачів-підлітків, які ідеально гармонують із естетикою та поетикою цього жанру. На цьому аспекті дослідження ми, зокрема, зосередимося на методичному розділі бакалаврської роботи.

Висновки до розділу 1

У першому розділі бакалаврської роботи ми зосредилися на дослідженні витоків літератури жахів як окремого жанру. Було зроблено висновок, що його генеза

тісно пов'язана із формуванням традицій готичної літератури, що набула свого розвитку в західноєвропейській літературі починаючи з XVIII століття. Представники цього літературного дискурсу створили персонажів, що стали архетипами для жанру жахів (як-от монстр, вампір тощо). Можна підсумувати, що, виходячи з історичної традиції та використання надприродних елементів, жанр жахів вважається однією з вершин популярного фантастичного трикутника – поруч із фентезі та науковою фантастикою. У результаті аналізу теоретичних джерел було визначено, що одним із атрибутів горору є типові архетипні персонажі: вампір, перевертень, зомбі, монстр, божевільний вчений, демон, привид, вічний мандрівник, серійний вбивця, психопат, погана дитина, одержима та антихрист. Серед інших ознак жанру було визначено динамічну сюжету, яка розгортається в типовому середовищі – місцях поза звичним світом, як-от цвинтар, покинутий замок, похмурий ліс, руїни замку, старий будинок тощо. Було встановлено, що на відміну від великих епічних горор-жанрів, як-от роман, жанр повісті та оповідання дозволяє встановити тісніший емоційний зв'язок між читачем та текстовим мікросвітом та створити атмосферу більш інтимного, окремого переживання сюжету.

Аналіз інтертекстуальних слідів майстрів горору в творі Ніла Геймана «Кораліна» дозволив виявити такі тексти-першоджерела повісті, як «Аліса в Країні Чудес» Льюїса Керола, оповідання Люсі Кліффорд «Нова Мати» і текстів «Воно», «Темна Вежа», «Клуб Невдах» Стівена Кінга. Було зроблено висновок щодо спільних тематико-композиційних та психологічних первнів і мотивів повісті Ніла Геймана та зазначених творів, зокрема це стосується окремих засобів створення саспенсу, психо-емоційних конструктів, архетипових образів і сюжетів.

Насамкінець, було зроблено спробу проаналізувати особливості горор-текстів для підлітків на рівні читацької рецепції, а також умови їхнього розвитку. Виявлено, що представники літератури жахів працюють зазвичай із поширеними концептами, що постають тригерами глибинних страхів читача. Серед них такі, як страх смерті, страх перед невідомим, страх втрати, страх фатальної помилки, страх бути загубленим тощо. Ці мотиви, оприявлені в тексті повісті Ніла Геймана «Кораліна», ми висвітливо й проаналізуємо в другому розділі бакалаврської роботи.

РОЗДІЛ 2. Елементи горуру в повісті Ніла Геймана «Кораліна»:

художньо-смісловий функціонал

2.1. Специфіка ідилічного хронотопу в романі Ніла Геймана «Кораліна»

У нашому аналізі специфіки художнього часопростору в повісті «Кораліна» ми будемо використовувати концепцію естонського літературознавця Петера Торопа. З оперттям на його праці, ми, зокрема, можемо дійти висновку, що єдність простору і часу породжує ефект цілісності художнього світу, в якому всі події, що є близько пов'язаними, утворюють єдиний причинно-наслідковий ланцюг (світову лінію). Категорією «хронотоп» літературознавство позначає окремий тип простору – специфічний художній світ літературного твору в його час просторовій тягlostі та причинно-наслідковій єдності. Хронотоп включає приклади перетинів просторових і часових рядів (як-от «зустріч», «дорога», «чужий світ», «замок» тощо) як абстрактних форм, що в художньому тексті набувають конкретного, часто символічного значення [48, с. 319]. Просторово-часова категоризація або хронотоп – це злиття просторових і тимчасових прикмет в осмисленому та конкретному цілому. Час у художньому творі *«згущується, ущільнюється, стає художньо-зримим; простір інтенсифікується, втягується в рух часу, сюжету, історії. Прикмети часу розкриваються у просторі, і простір осмислюється і вимірюється часом»* [48, с. 319]. Відмінність хронотопу («часопростору») від довколишнього світу маркована окремою топографією. Хронотоп завжди позначає певну сферу, конкретне місце в цілісності його смислових та історичних змін, вивчення просторово-часової топографії (хронотопу) світу в літературі [46]. Місце дії сюжету як просторовий феномен, хронологія розвитку сюжету і цілісність цих категорій – ці три складники формують концепт хронотопу.

Іншими словами, час у художньому творі – це тривалість, тяглість, просторовість, послідовність і співвіднесеність подій, що пов'язані причинно-наслідковим, логічним або асоціативним зв'язком. Час у тексті може мати чітко визначені або, навпаки, розмиті межі (тобто події твору можуть охоплювати десятки років, рік, кілька днів, день, годину та інше). Вони можуть позначатися або ж не позначатися у творі, бути пов'язаними з історичним часом або часом, який автор встановлює умовно. Насамперед слід звернути увагу на ключове сюжетне значення

хронотопу. Його можна вважати організаційним центром основних сюжетних подій роману. У хронотопі зав'язуються і розв'язуються сюжетні вузли [46]. Доцільно вважати, що їм належить основне значення створення сюжету. З іншого боку, прикметним є образотворче значення хронотопу, у ньому час набуває чуттєво-наочного характеру. Хронотоп визначає художню єдність літературного твору в його відношенні до реальної дійсності, тож у творі він завжди включає в себе ціннісний момент, який може бути виділений із цілого художнього хронотопу тільки в абстрактному аналізі. Всі часово-просторові визначення в мистецтві і літературі невіддільні одне від одного і завжди емоційно та ціннісно забарвлені. Мистецтво і література пронизані хронотопічними смислами і зв'язками різних рівнів та масштабів. Кожен мотив, кожен момент художнього твору є такою художньою цінністю [48, с. 319].

Аналіз матеріалу повісті Ніла Геймана «Кораліна» дає можливість зробити висновок, що хронотоп тут розкривається через такі елементи:

- 1) топос замку, будинку; описи інтер'єру, екстер'єру;
- 2) смислове навантаження пейзажів;
- 3) переплетіння часових індикаторів.

Розглянемо цю специфіку хронотопу у творі Н. Геймана «Кораліна» та спробуємо довести тезу, що часопросторова організація повісті є художньо-смісловим відображенням світогляду автора, його цінностей та прагнень. Зокрема, оскільки головна героїня прагне гармонії в родинному житті та спілкуванні з батьками, наше міркування полягає в тому, що повість «Кораліна» обіграє хронотоп ідилії, а саме родинної ідилії. Тож зробимо спробу довести цю робочу гіпотезу.

Для початку визначимо особливості та різновиди художньої ідилії. Розрізняють кілька типів ідилічного хронотопу: любовна ідилія, ремісничо-трудова та родинна ідилії. Окрім цих “чистих” типів ідилії, в художніх текстах поширені також змішані типи, у яких переважає та чи інша ідилічна сюжетна лінія (любовна, трудова чи родинна) [39]. Ключова концептуальна ознака ідилії – органічна сталість та гармонійна єдність життя мешканців та самого їхнього місця перебування. У випадку з Нілом Гейманом цим місцем є рідний будинок Кораліни. Кораліна – дитина, що у важкій ситуації вона завжди покладається на своїх батьків. І, очевидно, найнадійніше і найтепліше місце для неї – батьківський будинок. Тут можна виділити хронотоп

будинку, який є важливим розуміння задуму автора. Будинок – це організуючий центр світу у багатьох культурах. Це внутрішній, обжитий людиною простір світу, оточений хаосом. Будинок – це не лише будова, житло, а й люди, сім'я, які живуть разом, модель їхнього буття. Будинок часто розглядається як центр перехрестя усіх життєвих шляхів людини, що сходяться біля родинного вогнища. Рідний дім – це перший всесвіт людини, що вміщує її спогади, думки, мрії і тим самим організує “зв'язок часів” та постає як *imago mundi* – образ світу.

Н. Гейман наводить такий опис будинку: *«А будинок був старий-старезний. Під дахом у нього було горище, під землею — льох, а довкола простирався здичавілий сад величезних старих дерев»* [2, с.15]. Родина Кораліни не володіла всім будинком – він був завеликий для цього. Натомість вони володіли його частиною. Важливе значення має, зокрема, опис саду: *«Спершу дівчинка обстежила сад. Великий то був сад, а за ним, аж ген під паркан, простерся тенісний корт. Але ніхто в домі не грав у теніс, і паркан, яким обведено корт, світив дірками, а парканна сітка здебільшого переіржавіла й поопала. Був там іще кам'яний сад: наче хто абияк накидав сюди валунів. А он чарівне коло, але утворювали його слизькі брунасті поганки: наступили випадково – і з ніг збиває жахливий сморід»* [2, с.17].

Одна з особливостей ідилії – поєднання життя людей із життям природи, єдність їхнього ритму, спільна мова для явищ природи та подій людського життя [39]. Звертаючись до тексту «Кораліни», ми бачимо, що сад постає як самодостатня й обрамлююча одиниця сімейного побуту та посідає чільне місце в родинній ідилії, створити яку прагнуть і Кораліна, і її батьки, однак кожен по-своєму: Кораліна – через розширення частки уваги з боку батьків, спілкування й ігор з ними, батьки – через підтримку дому як повної чаші, де в їхньої доньки буде все необхідне для достатку і щастя.

З оперттям на текст повісті, можемо стверджувати, що простір у «Кораліні» обмежується одним будинком – як у паралельному світі, так реальному. Це обумовлено єдністю місця та пом'якшенням усіх граней часу та простору і суттєво сприяє створенню характерного для ідилії циклічного часового ритму [39]. Життя героїв казки – це рутинна. Справжній батько Кораліни постійно за комп'ютером, він багато працює. Мама також зайнята домашніми справами та клопотами, тоді як дівчинка день у день шукає хоч

якихось розваг та жадає уваги [2]. Вона лише мріє про те, що завтра, наприклад, батько несподівано знайде бажання пограти з дочкою, або ж мама покине свої справи і бешкетуватиме з Кораліною. Кожен із героїв звик до одноманітної щоденної рутини. Інша особливість ідилії – зведення подій у ній до кількох основних реалій [39]. Кохання, народження, смерть, шлюб, праця, їжа та пиття, повсякденні заняття – такими є основні реалії ідилічного життя. Вони зближені між собою в тісному світлі ідилії, між ними немає різких контрастів, і вони тяжіють до рівноцінності. Іншими словами, ідилія не знає побуту. Однак у творі «Кораліна» все те, що є побутом по відношенню до суттєвих та унікальних подій, якраз і є найбільш істотним [41]. Батьки Кораліни, як і всі дорослі люди, серйозні. Як правило, дорослі реалісти, адже їм потрібно думати про завтрашній день, роботу, домашній клопіт, турботи, проблеми, дітей – усе це є сферою відповідальності світу дорослих, яким ніколи відволікатися на сторонні і безглузді речі. Вони не мають такого райдужного і легковажного погляду на світ, як їхня дочка Кораліна. Адже діти – мрійники, вільні та безтурботні. Можемо зробити висновок, що Кораліна – це дитина, що мріє про світ ідилії, про родинну ідилію, де збуваються всі бажання дітей, проте їй доведеться навчитися жити в реальному світі з повсякденними викликами та проблемами, а відтак – краще розуміти своїх батьків. Інша Мати, що створює для Кораліни омріяний ідеальний світ, насправді вказує шлях до дорослішання дівчинки через розвінчання штучної казкової ідилії, якій не місце в реальному житті.

Отже, ми бачимо, як Ніл Гейман обіграє хронотоп родинної ідилії та робить це у виразному постмодерністському ключі. У такий спосіб автор доносить месиджі про цінність родини та важливість взаєморозуміння й взаємопідтримки батьків та дітей як представників різних рівнів світорозуміння й світосприйняття.

2.2. Мотив двійництва у повісті «Кораліна» як чинник саспенсу: художня специфіка і функції

Поняття мотиву – одне із ключових аналітичних інструментів літературознавства, що дозволяє дослідити художній твір із точки зору організації повторюваних елементів у комплексну сітку. У повісті Ніла Геймана «Кораліна» одним із найбільш виразних мотивів є мотив двійництва. Він організовує довкола себе інші образи твору в єдине ядро, що породжує ефект горору та стійкі художні асоціації,

пов'язані з горором. Тож у даному підрозділі бакалаврської роботи ми ставимо собі за мету проаналізувати мотив двійництва та спричинену ним сітку інших мотивів і первнів. Для виконання цього завдання ми будемо рухатися покроково: спочатку оберемо дефініцію, після цього розглянемо окремі аспекти функціонування мотиву двійництва в художньому тексті, далі визначимо семантику й функції мотиву двійництва у повісті «Кораліна», а насамкінець сформуємо й здійснимо аналіз сітки дотичних до двійництва мотивів.

Для виконання першого завдання ми надалі будемо послуговуватися визначенням мотиву, що було узагальнене Тетяною Кушніровою. Зокрема, в науковій статті «Мотив як літературознавча категорія: ознаки і типологія» українська дослідниця зазначає: *«Враховуючи досягнення літературознавства, можна визначити мотив у літературі як формально-змістовну одиницю, що є складником фабули і рушієм сюжету, засобом розкриття характеру і вираженням ідейного задуму митця»* [4, с. 9]. Таке визначення мотиву працює як цілком виправдане для нашої роботи, оскільки аспект двійництва в повісті «Кораліна» постає одним із рушіїв фабули та суттєвим сюжетотворчим чинником. Окрім того, він слугує розкриттю характеру головної героїні твору, ілюструє складний вибір в долі дівчинки та на загал акцентує ідейний месидж Ніла Геймана. При аналізі мотиву в літературному творі важливо також брати до уваги, що він *«<...> визначає рух сюжету, сюжетні колізії, бере участь у створенні художнього образу і художнього світу взагалі. Отже, він виконує структуроутворюючу, характерологічну і динамічну функції, інколи бере участь у формуванні жанрової тканини твору»* [4, с. 9]. Для здійснення мети нашої роботи це доволі цінна заувага, оскільки мотив двійництва в «Кораліні» як засадничий структуротворчий і характерологічний елемент насправді також формує жанрову специфіку повісті як горор-тексту з елементами кошмарного контакту зі страшною матір'ю-двійником в інопросторі. Отже, мотив двійництва в творі Ніла Геймана розглядаємо як формально-змістову одиницю художнього тексту, що унаочнює сюжетну динаміку, моральну колізію, характерологію персонажів та динамічну атмосферу жахів у творі.

Для виконання завдання цього підрозділу проведемо загальну презентацію мотиву двійництва в літературі горору. Треба сказати, що власне мотив двійництва зустрічаємо в літературі античності. Однак значного поширення він набув саме у XVIII-

XIX століттях – із розвитком романтизму і традицій готичної прози. Саме в цей період було сформовано основні художні напрямки цього мотиву. Серед них Світлана Гонсалес-Муніс акцентує такі:

- двійник як дзеркальний образ людини («Двійник» Е. Т. А. Гофмана);
- двійник – як реальна або дуже схожа людина (новели Е. А. По);
- двійник як унаочнення тіньових, темних і зазвичай витіснених рис людини («Дивовижна історія доктора Джекіла і містера Хайда» Р. Стівенсона) [7, с. 95].

Також дослідниця зазначає, що в літературознавчому дискурсі аспект двійництва співвіднесений з художнім аспектом двосвіття та т. зв. *Doppelgangers* – темних зловісних двійників людини, які уособлюють її темний бік, зокрема у фольклорі та літературі доби Романтизму. Зазвичай, такий мотив проявлений через такі прийоми, як антиномії, контраст, антитеза, паралелізм, розщеплення тощо [7, с. 95]. Зазначимо, що романтичний концепт “зловісного двійника” корелює з концепцією Карла-Густава Юнга, який класифікував образ двійника як універсальний, тобто такий, що перетинає культури й епохи. Юнг вважав, що, уведений в літературу, мотив двійництва виступає як засіб вираження та обробки внутрішніх конфліктів та душевних процесів. Він може символізувати боротьбу між раціональним та ірраціональним, свідомим та несвідомим, маскулітним та фемінним аспектами людини [38]. Таким чином, для Юнга мотив двійництва в літературі є важливим засобом вираження та розуміння глибинних психологічних процесів, архетипних структур та внутрішніх викликів людини.

У статті української дослідниці К. Северіної «Мотив двійництва у новелістиці Е. А. По» знаходимо цінні міркування, що стають в нагоді для осмислення глибинного потенціалу мотиву двійництва в повісті «Кораліна», його онтологічних та екзистенційних рівнів. Зокрема, підкреслимо таке: *«Двійництво в літературі розглядається з боку двох основних позицій: онтологічної і аксіологічної, – щоб побачити це явище крізь призму буттєвих відносин і як специфіку сприйняття дійсності, а також з точки зору релігійно-моральних цінностей, властивої тій чи іншій епосі, що в цілому становить парадигму художньої свідомості»* [Северіна, с. 104]. Авторка зазначає, що двійник зазвичай унаочнює проекцію певних частин свідомості чи психіки персонажа, що функціонує в якості окремого персонажа твору (совість, страх, психічний розлад, хворобу героя, тощо). У випадку з твором «Кораліна» ми

можемо припустити, що Бельдам – жахлива мати з очима-гудзиками з інопростору слугує персоніфікацією витісненого внутрішнього страху для дівчинки у стосунку до її батьків, адже їй не завжди вдається поладнати з власними батьками у звичайному житті через їхню зайнятість. Цю думку, зокрема, ми розвиваємо в підрозділі 2.3, де ми частково аналізуємо образ страшної матері Бельдам через юнгіанський архетип Тіні. Варто пам'ятати, що написаний на зламі нового тисячоліття, культовий твір Геймана для підлітків цілком відображає подібні номадичні умонастрої постмодерністської доби.

Опираючись на наведену вище теорію, ми розглянемо мотив двійництва в повісті «Кораліна» як варіант дзеркального двійника та дзеркального інопростору з вище наведеної класифікації. Проаналізуємо його більш детально, опираючись на текст. Кораліна – одинадцятирічна дівчинка, яка переїздить до нової квартири зі своїми батьками-трудівниками. Їй не вистачає їхньої уваги, тож вона повинна знайти інші способи розваги сама. Це призводить до пригод після того, як вона знаходить маленькі двері в кімнаті будинку. Виявляється, що вітальня будинку вночі перетворюється на перехід до паралельної реальності – такий фантазмагоричний прийом, як нам відомо, був вжитий, наприклад, у XVII ст. іспанським драматургом Педро Кальдероном для передачі атмосфери барокового багатосвіття. Однак загальна атмосфера історії Геймана натякає на якусь таємницю, що таїться в тумані. Наша героїня відчуває себе покинутою батьками, і коли вона опиняється в паралельній реальності, то починає порівнювати її зі своєю реальністю, своїм домом, і з подивом бачить, що все так само, отже, вона вдома. Проте, знайшовши на кухні свою матір, яка готує їжу – чого вона зазвичай не робить, вона розуміє, що місце, де вона перебуває, більше схоже на затишний теплий дім. Незабаром після цього вона виявляє, що жінка, яка готує, має гудзики замість очей. Деталь, яку будь-яка дитина не помітить, якщо все інше здається ідеальним. Жінка – її інша мати, і Кораліна приймає це, приваблена загальною досконалістю, чудовим запахом їжі та дивовижним образом матері. У цей момент вона отримує все, що хотіла, і навіть більше, оскільки тепер вона є центром усього. Тим не менш, зростає підозра, на яку вона не зважає, хоча зрештою вона все ж розуміє, що ця інша мати є центром цього всесвіту, і все має бути так, як вона цього хоче. Кораліна усвідомлює, що усе не завжди так, як здається на перший погляд, і в той же час це

розуміє і читач, що спостерігає за дитиною. Мірою розвитку сюжету книги страх і напруга зростають, адже Кораліна змушена боротися за себе та свою душу [2]. Із наведеного вище контексту бачимо саме дзеркальний образ реального світу, в який потрапляє Кораліна. У цьому відзеркаленному просторі все навпаки у порівнянні з реальним світом. Усе ідеальне і чудове, однак насправді таїть набагато більшу небезпеку.

Також наголосимо на мотиві двійництва в образі Іншої Матері. З одного боку, це доброзичливий тип, який готує сніданок. Вона купує Кораліні чудові іграшки та одяг і, на відміну від справжньої матері Кораліни, звертає увагу на дочку та пропонує пограти з нею в ігри. Але все це занадто добре, щоб бути правдою. Інша сторона іншої матері є просто жахливою та повністю маніпулятивною. Найважливіше те, що вона намагається обманом змусити Кораліну залишитися з нею і робить це досить переконливо.

Зла Бельдам (створіння, яке прикидається матір'ю Кораліни, може дати їй усе, що вона забажає, але вона робить це не з любові, у неї є власний злий план – заповнити душу дівчинки й зробити її заручницею іншого світу [41]. Таким чином, злу матір-двійника можна віднести до другого типу – дзеркального двійництва, адже хоча Інша Мати візуально виглядає майже повна копія справжньої, насправді це зовсім інше зловісне створіння.

У даному разі мотив двійництва допомагає увиразнити ідейно-проблематичний месидж Ніла Геймана. Так, цікаво, що часто дитина вважає іншу сім'ю цікавішою, інших батьків – більш люблячими та прощаючими, коли вони не можуть мати те, чого вони так сильно хочуть. Саме в цьому полягає пастка, бо не тільки щось не так із цією картиною досконалості, але й дитина не завжди повинна отримувати те, чого забажає. Будучи дитиною, Кораліна має дитячі ідеали: вона очікує, що життя буде ідеальним, її батьки ідеальними, її їжа, її іграшки, сад її батька також ідеальними, але вона вчиться не очікувати досконалості і приймає своє життя таким, яке воно є, всі недоліки та межі. Дитина, яка читає книгу, опиняється, як Кораліна, між двома світами, і їй доводиться вибрати один, сподіваємося, правильний світ і правильний вибір, оскільки у всього є дві сторони. У підсумку можемо узагальнити, що досконалість може таїти в собі жахливу небезпеку, і діти, які хочуть всього для себе, можуть опинитися у великій небезпеці.

Мотив двійництва у творі можна трактувати не лише як сюжетотворчий та характеротворчий, однак і як психологічно заряджений – своєрідний вступ до психології. На дитину чекає дорослішання, коли вибір, який вона робить, стає більш самовідданим і незалежним. Так Кораліні належить зробити крок у невідоме. Кожному колись доведеться боротися з демонами свого дитинства, але вони пройдуть через це і виростуть: *«А тому, — пояснила Кораліна, — Що саме тоді, коли ти боїшся і все таки робиш те, від чого тобі страшно, оце і є мужність»* [2 с.75]. Останній етап у книзі – етап, на якому Кораліна повинна перемогти іншу матір, представлений як гра, виклик, який стосується дітей. Кораліні вдається врятувати всіх дітей, перемогти іншу матір і врятувати своїх батьків. Вона успішно перейшла з одного світу в інший, зберігаючи те, що є важливим, і, що важливіше, зберігаючи власну ідентичність. Те, що досягає спостерігач, — це засвоєний урок. Кораліна зробила це, згадавши, ким вона була і що вона знала, а не те, що зла Бельдам сказала їй, що було правильним, і що її справжні батьки люблять її такою, якою вона є насправді, а не тим, що вона символізує.

2.3. Чужорідна матір з очима-гудзиками: архетип і поетика образу

Метою цього підрозділу буде аналіз образу Іншої Матері в повісті Ніла Геймана Кораліна через призму архетипокритики. Для здійснення зазначеної мети ми поставили два основні завдання: найперше – встановити дефініцію поняття архетип, визначити систему архетипів, згідно з концепцією Карла-Густава Юнга та проаналізувати образ Іншої Матері з точки зору конструювання художніх стратегій через архетипи Матері та Тіні.

Згідно з літературознавчим словником, архетип – це прообраз, первісний образ, ідея. Поняття архетипу різниться від сфери свого функціонування. Наприклад, у текстології – воно постає як спільне першоджерело, що згодом породжує копії. Зокрема, у лінгвістиці архетип розглядається як первісна форма слова [5, с. 64]. Однак у контексті бакалаврської роботи нас цікавить психологічне трактування архетипу. Тут архетипи репрезентують паттерни людського життя, специфіку ідентичності людини, моделі її свідомої та несвідомої поведінки [42, с. 16].

Для швейцарського психоаналітика К.-Г. Юнга – автора концепції архетипів як утілення колективного й індивідуального несвідомого – архетип постає психічним

першоджерелом образів, сюжетів та асоціацій, що знаходять свій відбиток у міфах, літературі та мистецтві [38]. Для потреб даного підрозділу ми зосередимося на дослідженні архетипів Матері, Відьми та Трикстера, які, на нашу думку, найповніше відображають природу злої матері та природу страху самої дівчинки-героїні в повісті Геймана.

У своїй праці Карл-Густав Юнг описує матір як амбівалентну фігуру, що має подвійну силу – тобто таку, що здатна як на створення, так і на знищення. Згідно з науковцем, архетип матері може бути проявлений як матір природа, яка дарує нам квіти, фрукти та зерно, однак також несе урагани та посуху. При цьому Велика матір – це лише часткове уособлення нашої рідної матері, тоді як назагал – це психічний спадок людства, у якому втілено увесь досвід материнства (як конструктивний, так і деструктивний), відображений у міфах, епосі, фольклорі й літературі [20].

У творі Геймана справжня мати є унаочненим втіленням юнгіанського архетипу доброї Матері або Доброї Аніми. Вона дійсно любить Кораліну і багато працює, щоб дівчинка жила в достатку. Ключове в позитивній стороні її материнства – це любов до своєї дитини. Щодо Іншої Матері, то, на нашу думку, вона має ознаки Трикстера, якщо користуватись класифікацією Юнга.

Можна узагальнити, що архетип трикстера має багато форм і кожне трактування Трикстера різне в залежності від культури та регіону, але загалом він має такі особливості: 1) здатен міняти форму, 2) неоднозначність, аномальність 3) схильність до обману, шахрайства, трюкацтва. 4) трансформація будь-якої ситуації, або її інверсія [32]. Тепер ми проаналізуємо ці риси в Іншій Матері.

Інша мати, також відома як Бельдам (що означає відьма), є надзвичайно моторошною лиходійкою книги. Із самого початку і Кораліні, і читачам стало зрозуміло, що в цій жінці є щось напрочуд неприємне: *«Трохи й схожа на Кораліну матір. От тільки <...> Тільки її шкіра була така біла, як папір. От тільки вона була вище зростом і худіша. От тільки її пальці були такі довгі, а ще вони всякчас рухалися, а темно-червоні нігті були загнуті й гострі»* [2, с.42].

До моторошності Іншої матері додає відсутність у неї сталої ідентичності. Все, що ми знаємо напевно, це те, що вона дуже стара; зрештою, троє дітей, яких Кораліна зустрічає у світі Бельдам, були там роками. Однак, окрім її віку, інша мати є повною

загадкою. Чесно кажучи, ми навіть не знаємо, як вона виглядає і де живе! Звісно, тепер вона схожа на маму Кораліни, але для того, щоб зловити інших дітей, вона, мабуть, була схожа на їхніх батьків (але з очима-гудзиками, звичайно). Зараз вона живе по сусідству з Кораліною, але ми знаємо, що вона створила цей світ сама: вона, ймовірно, стрибала з місця на місце, шукаючи вразливих дітей. Тут ми спостерігаємо таку рису Трикстера, як неоднозначність та аномальність. Як зазначається вище, у іншій матері немає сталої нормальної ідентичності – і це пряма ознака Трикстера. Нічого про неї не знає (або принаймні не скаже) навіть чорний кіт-всезнайка: *«А що вона за істота?»*, – допитувалася Кораліна. – *Але кіт замість відповіді просто розкішно потягнувся і подався геть»* [2, с.82]

Ніл Гейман спеціально лишає відкритим запитання про іншу матір. Таємниця насправді робить її ще страшнішою: ми боїмося її, тому що не знаємо, хто (чи що!) вона насправді. Таємничість іншої матері полягає в тому, що вона майже дволика. Одна сторона її – це доброзичлива постать, яка готує сніданок. Вона купує Кораліні чудові іграшки та одяг і, на відміну від справжньої матері Кораліни, звертає увагу на Кораліну та пропонує пограти з нею в ігри. Але все це занадто добре, щоб бути правдою. Інша сторона іншої матері є просто жахливою та повністю маніпулятивною. Найважливіше те, що вона намагається обманом змусити Кораліну залишитися з нею, і в цьому вона досить переконлива: *«Що б я зробив із твоїми старими батьками? Якщо ті батьки покинули тебе, Кораліно, то це, хіба, тому, що вони стомилися від тебе чи ти їм набридла. А мені ти ніколи не набриднеш і я ніколи тебе не покину»* [2 с. 78].

Дволикість іншої матері нам також вказує на таку рису, як схильність до обману та шахрайства, яка є чи не ключовою рисою трикстера. Вона прямо обманує Кораліну через звичайний підкуп, щоб отримати її душу. Поки Кораліна продовжує відбиватися проти іншої матері, ми бачимо справжню Бельдам. І той факт, що Кораліна не погоджується на маніпуляції іншої матері, показує нам, наскільки сама Кораліна розумна та зріла. *«Вона сказала: «Ти знаєш, що я тебе люблю. І, Кораліна мимоволі кивнула головою. Бо й правда: «інша» мати любила її. Але любила так, як скупердяга любить гроші, а чи дракон любить своє золото»* [2 с 128].

Любов може означати багато різних речей. Інша мати дивиться на дітей і на всіх, хто її оточує, як на об'єкти контролю, і така любов зрештою знищує людей. Інша мати

настільки хоче заволодіти дітьми, яких вона забирає, що фактично краде їхні душі. Нам мить нам може бути її шкода. Можливо, все, що вона хоче, це любов, відданість і близькість дитини з матір'ю. Але якщо вона цього хоче, вона йде до цього неправильним шляхом. Маніпуляції та жорстоке поводження ніколи не здобудуть вам кохання. Це урок, який інша мати засвоює на важкому шляху: *«Вона забере твоє життя і все, чим ти є, і все, що тобі дороге, й залишить тебе ні з чим,-- з самою імлою, з самим туманом. Вона забере твою радість. І когось дня ти прокинешся, а твоє серце, твоя душа десь поділися, вони вже не з тобою»* [2 с. 105]. Іншими словами – страшна мати – це джерело зла, тому цілком доречно, що її ім'я (Бельдам) означає «відьма». Називання іншої матері відьмою також нагадує нам, що вона, здається, має магічну силу

Можна також припустити, що вустами Іншої Матері до Кораліни промовляє архетип індивідуального несвідомого – Тінь. Згідно з К.-Г. Юнгом, архетип Тіні належить до архетипів індивідуального несвідомого, що вміщує неусвідомлені аспекти особистості, які зазвичай функціонують поза межами свідомих моделей поведінки. Тінь являє собою ті темні, неусвідомлені чи деструктивні аспекти індивідуальної психіки, які людина не визнає або заперечує [20]. У творі Ніла Геймана архетип Тіні знаходить своє вираження у глибокому страхові самої Кораліни стати непотрібною своїм батькам, набриднути їм. Із такої точки зору, інопростір в «Кораліні» можна інтуїтивно зрозуміти як своєрідну подорож в глибини несвідомої психіки, знайомство з власними страхами, тоді як чорний кіт – це провідник у них та одночасно помічник для виходу зі світу жаху.

Стає зрозумілим, що в повісті «Кораліна» Тінь здебільшого унаочнена в постаті головного антагоніста історії, Іншій матері. Інша мати є тінню або двійником справжньої матері Кораліни. Вона втілює темну, хаотичну, почасти руйнівну й неконтрольовану сторону материнської любові і представляє небезпеку та пастку, яка чекає на Кораліну. Інша мати зовні дуже схожа на справжню матір Кораліни, але вона має великі гудзики замість очей. Це символізує її спробу контролювати Кораліну та підкорити її власним бажанням. Вона пропонує Кораліні краще, більш привабливе життя, де все її бажання здійснюються, тоді як насправді це лише небезпечна ілюзія, створена злом, щоб спокусити Кораліну і заманити її у світ, де вона буде назавжди

втрапить зв'язок з родиною та власним корінням і стане маріонеткою Іншої темної матері.

Можемо також підсумувати, що Тінь, відображена через Іншу матір, також відображається у темних та загадкових аспектах самих персонажів. Коли Кораліна зустрічає Іншого батька, він також має гудзики замість очей, але по-іншому. Це натякає на те, що він також піддається контролю Іншої матері і не є справжнім батьком дівчинки.

Також ми можемо розглядати архетип Тіні в самій Кораліні. Скажімо, коли Інша Мама стверджує, що її справжні батьки про неї забули, це створює внутрішнє напруження у Кораліні. Вона зустрічається з почуттям несамовитості і втрати, не впевнена, кому може довіряти та на кого може розраховувати. Цей внутрішній сумнів є частиною архетипу Тіні, який представляє темні аспекти нашої психіки та підсвідомості. Так Кораліна відчуває невизначеність і страх перед втратою любові та підтримки батьків, що її призводить до спокуси прийняти пропозицію Іншої Мами і покинути реальний світ. Важливо, що саме реалізацію архетипу Тіні у творі допомагає нам розуміти внутрішній конфлікт Кораліні, адже дівчинка бореться із загрозою, що коріниться у її власних переживаннях. На нашу думку, в такий спосіб Ніл Гейман транслює посил про важливість розрізняти реальність від ілюзій та посилення опор підліткової ідентичності через сповідання непідмінених цінностей.

Наступним кроком буде спроба розглянути Бельдам через архетипну модель поведінки відьми. Згідно з Енн і Баррі Улановими, які у книзі «Відьма і клоун: два архетипи людської сексуальності» висловили думку, що відьма представляє собою першообраз жіночої турботи про себе. Якщо архетип Матері – це про кров життя, яке живить усе, то у фігурі відьми життя тече всередину та вниз, щоб підживлювати темні закутки психіки жінки. Відьма нагадує нам, що можуть існувати неоприятні та неприборкані аспекти нас самих, де пристрасті сягають свого апогею. Це яскраво проілюстровано в образі Іншої матері, адже вона усе насправді робить лише для себе та чинить свої злочинства через використання найпотаємніших бажань Кораліні [47].

Інша мати досить добре вміє створювати інші світи та їхні копії. Вона ніколи не створює нічого справді оригінального: світи, які вона створює, здається, відображають бажання людей, якими вона маніпулює, тож вони є чистими симулякрами. Наприклад,

вона робить міс Спінк і міс Форсібл знову молодими і красивими, перетворює цирк містера Бобо на шалений успіх. І вона створює всілякі речі, які можуть сподобатися Кораліні – від смачної їжі до вбивчого гардеробу.

Але інший світ насправді розповідає нам про бельдам більше, ніж будь-хто інший. Оскільки все там є її творінням, інший світ показує нам, як інша мати думає про речі. В основному, вона дає кожному поверхневі речі, які вони, здається, хочуть, але вона нічого не розуміє в коханні, сім'ї чи дружбі. Світ, який вона створила для Кораліні, також зовсім маленький: *«Немає сенсу, — сказав другий батько. — Немає ніде, крім тут. Це все, що вона створила: будинок, територію та людей у домі»* [2 с. 88].

Чому інша мати не доклала зусиль, щоб створити великий світ? Тому що її світ насправді не світ: це пастка. Можливо, ви помітили, що її часто порівнюють із павуком. Це зробило б інший світ її трикстерською павутиною. Однак, Інша мати нічого немає, окрім своєї маленької пастки світу – не чудового життя, яке вона створила виключно для себе.

Висновки до розділу 2

Нашим завданням у другому розділі бакалаврської роботи було проаналізувати особливості художнього хронотопу, мотив двійництва та варіації архетипних образів у контексті горор-поетики повісті «Кораліна», а також виявити, у який спосіб ці композиційно-образні елементи твору Ніла Геймана сприяють атмосфері саспенсу в обраному для аналізу тексті. Опираючись на праці естонського літературознавця Петера Торопа, ми визначили, що часопросторовим осердям повісті «Кораліна» є ідилічний хронотоп. Він виявлений у таких ознаках, як замкнений простір, опис щоденних рутинних занять, єдність подієвого ритму, включення життя сім'ї у життя природи, зокрема символічного пейзажу саду довкола будинку). Важливим для розуміння авторського задуму є хронотоп будинку як своєрідного образу світу, *imago mundi*, довкола якого зосереджені всі події, що описуються.

Наступним кроком став аналіз мотиву двійництва та його художніх функцій у творі. Було встановлено, що одним з варіантів мотиву двійництва у повісті «Кораліна» є паралельний світ як інопростір омріяної головною героїнею ілюзорної ідилії та джерело страшного, дивовижного та одночасно макабричного. У зв'язку з цим було встановлено, що мотив двійництва у «Кораліні» також слугує як символічний засіб

відображення боротьби між ілюзією та реальністю. Він ілюструє, що зовнішній образ може бути оманливим, тоді як справжню сутність людини та світу слід шукати глибше. Насамкінець, мотив двійництва в «Кораліні» можна розглядати як зображення внутрішнього конфлікту героїні. Героїня змушена зустрітися зі страхітливими двійниками та зрозуміти, що вона сама має бути тією, хто змінюється на краще складним шляхом прозрінь.

РОЗДІЛ 3. План-конспект уроку «Кораліна у світі жаху» за мотивами роману Ніла Геймана

Назва уроку: урок позакласного читання «Подорож у світ Кошмарів повісті Ніла Геймана «Кораліна».

Тема уроку: особливості літератури горору для дітей на прикладі повісті Ніла Геймана «Кораліна».

Мета уроку: дослідити проблематику повісті Ніла Геймана «Кораліна». Сформувати висновки на основі прочитаного твору, розвинути навички формування й аргументації власної точки зору на художній текст, виховувати у учнів здатність до правильного морального вибору, фасилітувати налагодження комунікації з батьками.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: текст твору Ніла Геймана «Кораліна», дошка або комп'ютер зі встановленою програмою Paint.

Організаційний момент:

Привітатися з учнями, зробити перевірку, чи всі присутні. Далі оголошення теми уроку та плану роботи упродовж нього, невелике повторення попереднього матеріалу.

Актуалізація опорних знань:

1. Давайте згадаємо, що ми знаємо про Ніла Геймана?
2. Назвіть основні теми його промови «Чому наше майбутнє залежить від бібліотек, читання і фантазії».

I. Оголошення теми і мети уроку

Робота з темою. Знайомство з історією створення повісті «Кораліна».

Історія створювалась для доньок автора Холлі та Моллі. Поки Гейман писав твір розділ за розділом, його агент читав твір його доньці Холлі. І оскільки дитина взагалі не боялася та лише хотіла дізнатись, що буде далі, агент письменника вирішив, що твір дозволено буде опублікувати для дітей. І лише через багато років донька розповіла, що вона насправді тоді сильно боялася, але не могла дозволити страху взяти гору над собою, інакше тоді вона б не дізналася, чим усе закінчилося. Загалом книга писалася цілих 11 років і була надрукована лише 2002 року. Твір «Кораліна» отримала багато престижних премій як найкращий дитячий твір.

II. Робота з текстом.

Слово вчителя:

Отже, наша історія починається з того, що Кораліна Джонс разом з батьками переїздить до нового будинку, який розділений на окремі квартири. У цих квартирах живуть такі персонажі, як міс Примула та міс Форсібїлла – дві літні жінки, які були колись акторками, а також дивакуватий старий, який запевняє, що тренує мишачий цирк. Тож розкажіть, що трапилось з Кораліною, коли вона потрапила у будинок, що з нею сталося? *(Діти розказують історію про те, як Кораліна потрапила до Іншої Матері).*

Бесіда за змістом:

Гаразд, учні. Тепер в мене є до вас запитання. Чому Кораліні так сподобалась інша реальність? Знайдіть уривки з твору, щоб підтвердити вашу думку. Тепер питання безпосередньо до вас:

1. Якби ви потрапили у подібну реальність та до такої ж іншої матері, чи спокусились би ви усім тим, що вам запропонували б? Якою була б ваша паралельна реальність?
2. Якби ви були батьками Кораліни, як би ви могли пояснити їй, що у вас поки що немає вільного часу і чим би ви її зайняли? Яку би пораду можна було дати батькам Кораліни з цього приводу?
3. Чи люблять батьки Кораліни свою доньку? Доведіть, так чи ні.
4. Які родинні проблеми, на вашу думку, порушуються у творі?

III. Характеристика героїні у світлі її пригод.

Давайте охарактеризуємо разом нашу головну героїню *(розподіл дітей на групи)*:

- 1) Перша група характеризує характер Кораліни.
- 2) Друга група те, що вона робить за розвитком сюжету.
- 3) Третя група описує її зовнішність.
- 4) Четверта група описує її стосунки з персонажами твору.

IV. Обговорення елементи жахів у творі «Кораліна» (за методикою асоціативного куща).

У цьому обговоренні ми пропонуємо застосувати методикою асоціативного куща, яка полягає у тому, що вчитель називає певний елемент горору з повісті, а учні пропонують власні асоціації до нього та описують складнощі, які виникли у них з цим поняттям. Цей метод схожий до методу брейнсторму.

Вчитель:

Тож розпочнемо із питання, що саме вас жахає загалом. І якщо ви боїтесь розказати про свої страхи, це також страх, який полягає у тому, що ви жахаєтесь думки інших. І це зрозуміло та нормально (*за бажанням учні розказують про свої страхи – я як учитель також маю власний страх і розповідаю про власний страх ос. До речі, оси присутні у творі Кораліна: «А в повітрі було повно жовтих ос. Певне ми гуляючи наступили на якусь трухляву гілляку й зруйнували осине гніздо. І поки я бігла нагору, до гребеня пагорба, мій тато, щоб дати мені час для втечі, лишався на місці, взявши на себе укуси розлючених комах»*).

Після обговорення власних страхів вчитель пропонує зіграти в гру. Вчитель називає елемент жахів у творі, а учні називають у відповідь свою власну асоціацію. Наприклад, разом малюємо у Paint або на дошці слово *відьма*. Учні називають асоціації, які можуть бути, вчитель їх записує і під'єднує до слова *відьма* стрілочками. Далі робиться висновок, чи пристуне щось із асоціацій учнів у творі. Далі – слово привид і повторення алгоритму із називанням та записом асоціацій.

V. Проблемне питання:

1. На вашу думку, чому «Кораліну» включили до шкільної програми і чому саме для 10-11 класів? На вашу думку, чи не було б краще, якби цей твір вивчався раніше, а саме у тому ж віці, коли його читала донька Ніла Геймана? Аргументуйте свою думку.
2. Як ви вважаєте, чи може повість «Кораліна» допомогти нам боротися з власними страхами? Якщо так, то яким чином? Обґрунтуйте свою думку.

VI. Рефлексія:

1. Про що ми дізналися вивчаючи цей твір?
2. Які поради дали б ви батькам та дітям у світлі прочитаного твору?
3. Чи навчив вас твір бути уважним та толерантним, поважати інший час людей, пам'ятати, що гіперопіка так само, як і нестача уваги – це неконструктивні моделі виховання?

VII. Підсумки та оцінювання.**VIII. Домашнє завдання:**

- 1) Поспілкуватись з батьками та намалювати або описати їхні страхи.
- 2) Зробити асоціативний кущ поняття «монстр».

ВИСНОВКИ

Метою нашого бакалаврського дослідження став аналіз художніх елементів горуру в творі сучасного британського автора Ніла Геймана «Кораліна» – його культової повісті, що здобула широку популярність серед дітей та підлітків усього світу. У першому – теоретичному – розділі роботи було прослідковано зв'язок готичного жанру з витоками готичної літературної традиції, встановлено ключові компоненти канону цього жанру, визначено основні художньо-композиційні аспекти побудови й розгортання тем і сюжетів літератури жахів на прикладі її знаменитих представників, узагальнено окремі аспекти рецесії такої літератури, зокрема серед підлітків та юнацтва, а також оприявлено інтертекстуальні включення із текстів митців-попередників Ніла Геймана у канві його твору.

Другий – аналітичний – розділ роботи послуговував виконанню мети дослідження через втілення низки покрокових завдань, а саме аналіз специфіки хронотопу повісті «Кораліна», дослідження мотиву двійництва та архетипних образів як компонентів категорії жахливого і водночас чинників саспенсу в ньому.

Літературознавчий аналіз повісті «Кораліна» допоміг встановити генетичний зв'язок твору Геймана з готичним оповіданням «Нова Мати» Люсі Кліффорд, у якому діти-протагоністи набагато легше спокушаються, не намагаються чинити опору іншій темній сутності, не пробують повернути свою родину, на відміну від Кораліни, яка все ж знайшла сили, бажання та мужність вступити у двобій із жахливим невідомим. Зроблено припущення, що фінал твору «Нова Мати» постає як альтернативна відповідь на запитання, що було б з Кораліною, якби дівчинка не була достатньо розумною та кмітливою. Так у Ніла Геймана на чолі історії стоїть протистояння своїм страхам, жага до пригод, цінність цікавості та уважності до світу й ближніх, адже саме ці риси характеру героїні допомагають протагоністці перемогти іншу сутність.

Також було виділено та проаналізовано зв'язок «Кораліни» та культового твору «Воно» Стівена Кінга. Зроблено висновок, що в обох текстах монстри використовують людську цікавість для захоплення жертв у свою пастку. Проте а обох творах головні герої переборюють свої страхи та кидають виклик монстру (у цьому контексті також

важлива заувага, що, окрім переборення свого страху, Кораліна також чинить спротив спокусі та має стійку мотивацію у боротьбі за повернення своїх батьків).

Аналіз мотиву двійництва у повісті «Кораліна» проілюстрував, що у тексті Геймана двійництво постає в контексті створення паралельного інопростору в стосунку до реального світу головної героїні, а також на рівні мотиву темного дзеркального двійника Іншої матері. На перший погляд, паралельний інопростір, відтворений засобами конструювання ідилічного хронотопу, спочатку приваблює Кораліну, оскільки він здається кращим і більш захоплюючим, ніж її повсякденне життя. У цьому світі Кораліна знаходить двійників людей, яких вона знає в реальності, включаючи її батьків, що проявляють відмінні риси від її справжніх батьків. Проте з часом Кораліна розуміє, що дзеркальний світ не є безпечним, а його мешканці виявляються хитрими та небезпечними істотами, які прагнуть полонити її у світі-пастці. Це створює напруження та конфлікт в романі, а також викликає у Кораліні прагнення знайти свій зворотній шлях до реальності та відновити свою ідентичність.

Було зроблено висновок, що мотив двійництва у «Кораліні» також слугує як символічний засіб відображення боротьби між ілюзією та реальністю. Він ілюструє, що зовнішній образ може бути оманливим, тоді як справжню сутність людини слід шукати глибше. Цей мотив пропонує маленьким читачам та читачам-підліткам міркувати над поняттями самопізнання, важливістю розрізнення між ілюзією та правдою, а також про сутність та ідентичність особистості. Мотив двійництва у романі можемо трактувати і як метафору захопленості людей новими, але ілюзорними можливостями, які вони знаходять у світі, що здається ідеальним. Цей світ є втіленням глибинних бажань Кораліни, проте насправді виявляється відбитком її найглибших страхів, символізує спокусу та небезпеку піддатися ілюзіям, які ховають реальність під покривом ілюзії.

Наостанок також було проаналізовано архетип Матері у творі. На основі праць К.-Г. Юнга з архетипології було встановлено, що багатоаспектний образ Іншої Матері як центрального антагоніста твору поєднує в собі ознаки архетипів індивідуального несвідомого, зокрема архетипу Тіні, а також архетипів колективного несвідомого, а саме Трикстера та Відьми. Зокрема, у моделі трикстерської поведінки Іншої Матері було виявлено такі ознаки, як 1) здатність міняти форму, 2) амбівалентність, аномальність 3) схильність до обману, шахрайства, трюкацтва, 4) метаморфічність.

Було також встановлено, що Інша мати в творі Геймана почасти уособлює архетип Тіні та втілює темний, деструктивний бік материнської любові. Фінальним аналітичним узагальненням стало те, що архетип Тіні у творі унаочнює глибинні страхи самої Кораліни, сумнів та страх маленької героїні через можливу втрату любові та підтримки своїх батьків.

Третій – методичний – розділ роботи присвячений розробці уроку позакласного читання із зарубіжної літератури для учнів середньої школи за мотивами твору Ніла Геймана. Опорною методикою заняття в класі стало використання елементів горору в повісті «Кораліна» для оприявлення й роботи школярів із власними страхами, а також пропрацювання імовірних труднощів у родинній комунікації між батьками та дітьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. «Атрибутивні ознаки горор-жанру»[Електронний ресурс]/ Марія Борзова.//Вісник Київського Національного Університету імені Т. Г. Шевченка. 2009. Режим доступу <https://philology-journal.com/index.php/journal/article/view/130>
2. Гейман, Н. Кораліна. Coraline / Н. Гейман. - М.: Видавництво КМ-БУКС, 2022. – 192 с.
3. Кораліна: жахи про гудзики та батьків[Електронний ресурс]/Пронько, Оксана // Світ Фентезі, 2018.
Режим доступу <https://svitfantasy.com.ua/articles/2018/koralina-zhahy-pro-gudzyky-ta-batkiv.html>
4. Кушнірова Т.В. Мотив як літературознавча категорія: ознаки і типологія Збірник наукових праць / Т.В.Кушнірова // Вісник Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Випуск 1 (34). – Полтава, 2004. – С.3-11.
5. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Лб4 Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – Київ: Видавничий центр «Академія», 2007 – С.64.
6. МОДИФІКАЦІЇ ЖАНРУ ГОРОР. Літературний процес: методологія, імена, тенденції [Електронний ресурс] / Трофименко, А. // преса Київського університету імені Бориса Грінченка , 2022 Режим доступу до ресурсу <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2022.20.10>
7. Мотив двійництва у поезії Енн Секстон, Сильвії Плат, Едрієнн Річ[Електронний ресурс]/ Гонсалес-Муніс Світлана Юріївна// Вісник львівського університету: збірник наукових праць. Серія іноземні мови. – 2013 Режим доступу http://repository.dnu.dp.ua:1100/?page=inner_material&id=6133
8. Художні моделі ліричного простору в повісті «Кораліна» Ніла Геймана [Електронний ресурс] / Газуда, Олександра//преса Ужгородського національного університету.– 2021. – Режим доступуhttp://www.apnjournal.in.ua/archive/35_2021/part_1/27.pdf
9. Ніл Річард Макіннон Гейман. «Кораліна». Проблематика повісті.[Електронний ресурс]/Любов Пестова//Інтернет-портал Всеосвіта. 2019 Режим доступу

<https://vseosvita.ua/library/nil-ricard-makinnon-gejman-koralina-problematika-povisti-131709.html>

10. Нова програма для 10 класу: сучасна література в юнацькому читанні. Ніл Гейман «Кораліна»[електронний ресурс]/Туряниця Вікторія// Журнал "Зарубіжна література в школах України".— 2014.-- Режим доступу <https://zl.kiev.ua/nova-programa-dlya-10-klasu-suchasna-literatura-v-yunatskomu-chytanni-nil-gejman-koralina/>
11. Парсонс, Елізабет, Кейт Макіналлі та Наара Соерс. «Інша мати: постфеміністські казки Ніла Геймана». Щоквартальник Асоціації дитячої літератури 33.4 (зима 2008): С. 371-389.
12. Сєверіна К.С./Мотив двійництва у новелістиці Е.А.По.// Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції молодих вчених та здобувачів вищої освіти 15 листопада 2019 р.с.104
- 13.Цветан Тодоров. «Поняття літератури та інші есе», переклад з французької Євгена Марічева, Видавничий дім «Києво-Могилянська» Академія» 2006 с.82-107.
- 14.Braun H. , Neil Gaiman's Coraline: a chilling modern fairy tale. In: Gary Westfahl, ed. The Greenwood Encyclopedia of Science Fiction and Fantasy. Greenwood Press, 2009 , p. 175-177
- 15.Buckley, Chloe / Neil Gaiman's 'New Mother' 1882—2002: How Coraline 'translates' Victorian fantasy. «Peer English», Vol. 5 (2010) pp. 36-46
- 16.Coraline's Origin Story? "The New Mother" by Lucy Clifford [Електронний ресурс]/ A bit late 2020 Режим доступу <https://www.youtube.com/watch?v=RHtVZ-5437c>
- 17.‘Coraline’ Was Inspired By A Folktale That's Even Creepier Than Neil Gaiman's Version[Електронний ресурс]/ Charlotte Ahlin // Bustle, 2018
Режим доступу <https://www.bustle.com/p/coraline-was-inspired-by-a-folktale-thats-even-creepier-than-neil-gaimans-version-11994869>
- 18.Danse Macabre[Електронний ресурс]/ Stephen King, // New York: Everest House, 1981.
Режим доступу https://www.amazon.com/Danse-Macabre-Stephen-King-ebook/dp/B003BVFZ96/ref=tmm_kin_swatch_0?_encoding=UTF8&qid=&sr=

19. Familiarity of the Strange: Japans Gothic Tradition [Электронный ресурс] / Henry J. Hughes // Wayne State University Press . 2000 Режим доступа
<https://www.jstor.org/stable/23125174>
20. Four archetypes [Электронный ресурс], / Carl Jung // Routledge Classics, 2003 Режим доступа до ресурсу <https://www.universofilosofico.org/wp-content/uploads/2018/02/Four-archetypes-carl-gustav-jung.pdf>
21. Gothic Possibilities [Электронный ресурс] / Norman N. Holland and Leona F. Sherman // The Johns Hopkins University, 1977 Press Режим доступа
<https://www.jstor.org/stable/468522>
22. Horror: The 100 Best Books / edited by Stephen Jones & Kim Newman, with a foreword by Ramsey Campbell. Carroll & Graf, 1998. P, 23-59
23. H Devils, Demons, Familiars, Friends: Toward a Semiotics of Literary Cats [Электронный ресурс] / Maria Nikolajeva // Wayne State University Press. — 2009. — Режим доступа <https://www.jstor.org/stable/41388926>
24. "Incest as the Meaning of the Gothic Novel." [Электронный ресурс] / Perry, Ruth // University of Pennsylvania Press. 1998 Режим доступа
<https://www.jstor.org/stable/41467695>
25. Klapcsik, Sándor. "Neil Gaiman's Irony, Liminal Fantasies, and Fairy Tale Adaptations." Hungarian Journal of English and American Studies (HJEAS), Vol. 14: 2 (Fall, 2008). с. 317-334.
26. Magic Abjured: Closure in Children's Fantasy Fiction [Электронный ресурс] / Gilead, Sarah // Cambridge University Press. 1991 Режим доступа
<https://www.jstor.org/stable/462663>
27. Melissa Wehler . "Be wise. Be brave. Be Tricky: Neil Gaiman's Extraordinarily Ordinary Coraline // Campbell, L. M. (2014). A quest of her own: Essays on the female hero in modern fantasy. North Carolina: McFarland & Company, Inc., 2014. pp. 111—129.
28. Michel Foucault: Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias, Architecture, Mouvement, Continuité , № 5 (1984): с. 46-49.
29. Monsters and the Monstrous: Myths and Metaphors of Enduring Evil. [Электронный ресурс] / Niall Scott // Brill Academic Pub Режим доступа

<https://www.scribd.com/document/338173057/Niall-Scott-Monsters-and-the-monstrous-myths-and-metaphors-of-enduring-evil-pdf>

30. Mother Imagery in the Novels of Afro-Caribbean Women [Электронный ресурс] Simone A. James Alexander // University of Missouri Press. 2001. Режим доступа
<https://archive.org/details/motherimageryinn00alex>
31. Mothers, Witches, and the Power of Archetypes [Электронный ресурс] / Dale M. Kushner // Psychology today May 31, 2016 Режим доступа до ресурсу:
<https://www.psychologytoday.com/us/blog/transcending-the-past/201605/mothers-witches-and-the-power-archetypes>
32. Mythical Trickster Figures: Contours, Contexts, and Criticism. [Электронный ресурс] / William J. Hynes // University Alabama Press Режим доступа
<https://www.scribd.com/book/292265670/Mythical-Trickster-Figures-Contours-Contexts-and-Criticisms>
33. Neil Barron / Horror Literature: A Reader's Guide // New York: Garland, 1990. с.44-47
34. Pons, Auba Llompart. / Reversing the Bildungsroman: Horror, Alienation and the Child's Solitary Quest for an Identity in Neil Gaiman's Coraline // Edited by: Eduardo de Gregorio Godeo, Angel Mateos-Aparicio Martín-Albo // Dialnet. 2014. ISBN 978-84-9044-104-6, pp. 307—313
35. PUTTING THE GRAPHIC IN GRAPHIC NOVEL: P. CRAIG RUSSELL'S ADAPTATION OF NEIL GAIMAN'S "CORALINE" [Электронный ресурс] / DARREN HARRIS-FAIN // Johns Hopkins University Press Режим доступа
<https://www.jstor.org/stable/26365348>
36. Strinati, D. An Introduction to Studying Popular Culture. New York, Londong: Routledge, 2000 p. 82
37. H. P. Lovecraft / Supernatural Horror in Literature // The Recluse, 1927 с.1
38. The Archetypes and the Collective Unconscious [Электронный ресурс] / Carl Jung // Princeton University Press. 1969. Режим доступа
<https://www.jstor.org/stable/j.ctt5hhrnk>

39. The little community: and Peasant society and culture [Электронный ресурс] / Redfield Robert // University of Chicago Press. 1960 Режим доступа <https://archive.org/details/littlecommunity0000redf/mode/2up>
40. The Monster Show: A Cultural History of Horror. New York [Электронный ресурс] / David J. Skal // Norton, 1993. Режим доступа https://archive.org/details/isbn_9780571199969/mode/2up?view=theater
41. The Mother with the Button Eyes: An Exploration of the Story Construct of the 'Other-Mother' / Goss, Jax // Papers: Explorations into Children's Literature, Vol. 19, No. 1, 2009, p.69-74
42. The Myth of Meaning in the Work of C. G. Jung / Aniela Jaffe, Daimon Verlag (January 1, 1984) 16 с.
43. The New Mother [Электронный ресурс] / Lucy Clifford // Read&Co books. -- Режим доступа <https://www.readandcobooks.co.uk/books/new-mother-clifford/>
44. THE PHILOSOPHY OF HORROR or PARADOXES OF THE HEART [Электронный ресурс] / Noel Carroll // Routledge -- 1990
Режим доступа до ресурсу https://www.academia.edu/29929075/CARROL_N_Philosophy_Of_Horror
45. The Reading Teacher / Children's Choices for 2003 // International Literacy Association Oct 2003, с. 163-178
46. The Structure of Artistic Text [Электронный ресурс] / Yuri Lotman // Brown University Press. – 1977
Режим доступа https://monoskop.org/images/3/3e/Lotman_Jurij_The_Structure_of_the_Artistic_Text_1977.pdf
47. The Witch and the Clown: Two Archetypes of Human Sexuality [Электронный ресурс] / Ann & Barry Ulanov // Chiron Publications November 16, 2014
Режим доступа https://www.amazon.com/Witch-Clown-Archetypes-Human-Sexuality-ebook/dp/B00PR61AXI/ref=tmm_kin_swatch_0?encoding=UTF8&qid=&sr=
48. Torop, Peeter 2017. Semiotics of cultural history. Sign Systems Studies 45(3/4): 317–334.
49. Why Kid's Stories should be Darker. [Электронный ресурс] / Tale Foundry. 2022 https://www.youtube.com/watch?v=jIIBG15-j_4&ab_channel=TaleFoundry

50. Writing Horror and the Body. The Fiction of Stephen King, Clive Barker, and Anne Rice [Электронный ресурс]. / Badley L. // ABC-CLIO. -- 1996. — Режим доступа <https://www.dymocks.com.au/book/writing-horror-and-the-body-the-fiction-of-stephen-king-and-clive-barker-and-and-anne-rice-by-linda-badley-9780313367786>